

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙНАХ

Розглянуто особливості застосування маніпулятивних технологій в інформаційному просторі, їх вплив на громадську думку та політичну поведінку. Проаналізовано маніпуляції як інструмент інформаційного протистояння та засіб впливу на масову свідомість заради досягнення політичної переваги над супротивником. Розкрито значення маніпулятивних засобів психологічного впливу в контексті інформатизації та глобалізації сучасного суспільства.

Ключові слова: маніпулятивні технології, інформаційно-психологічний вплив, інформація, масова свідомість, громадська думка, інформаційна війна.

Калиниченко Б. М. Особенности применения манипуляционных технологий в информационных войнах.

Рассмотрены особенности применения манипуляционных технологий в информационном пространстве, их влияние на общественное мнение и политическое поведение. Проанализированы манипуляции как инструмент информационного противостояния и способ влияния на массовое сознание для достижения политического преимущества над противником. Раскрыто значение манипуляционных средств психологического влияния в контексте информатизации и глобализации современного общества.

Ключевые слова: манипуляционные технологии, информационно-психологическое влияние, информация, массовое сознание, общественное мнение, информационная война.

Kalinichenko Bogdan. Specifics of use of handling technologies in the information wars.

The article considers features of handling technologies in the information space, their influence on public opinion and political behavior. Manipulation is analyzed as a tool of reference information and a way to influence on mass consciousness to achieve political advantage over the enemy. Disclosed value manipulation means psychological influence in the context of globalization and Informatization of modern society.

Keywords: manipulation technology, information and psychological impact, information, consciousness, public opinion, information war.

У період становлення та розвитку інформаційного суспільства важливим ресурсом, який впливає на наше життя, є інформація. Саме вона стає тим, без чого не може існувати кожна людина. Її доступ та поширення зумовлені науково-технічним розвитком, внаслідок чого кожна сучасна людина має швидкий доступ до різноманітних даних, новин. Кожен день людина оточена величезними масивами нової інформації, що так чи інакше впливають на її існування, намагається обробити та серед неї виокремити найважливіше для свого сприйняття. Останнім часом можемо спостерігати активне поширення технологій маніпулятивного впливу на масову свідомість шляхом використання інформації як зброї з метою досягнення матеріальної переваги над супротивником. З розвитком інформаційних технологій інформаційна війна вийшла на новий рівень, стала більш ефективною, ніж звичайна, оскільки вона не потребує людських жертв та дозволяє управляти суспільною свідомістю, досягаючи своїх намірів.

Проблема маніпулятивних технологій не є новою в наукових дослідженнях. Теоретичні аспекти впливу маніпулятивних технологій на масову свідомість досліджували: Е. Ноель-Нойман, Е. Фромм, Г. Лассуелл. Значення та вплив інформаційно-психологічних технологій в контексті ведення інформаційних війн у пострадянській період можна спостерігати в наукових роботах Г. Почепцова, С. Кара-Мурзи, І. Панаріна, М. Лібікі, О. Прокоф'євої, О. Юдіна, М. Требіна, В. Горбуліна, К. Ільїна, І. Шиліна, В. Лисенка, М. Присяжнюка та ін. У працях А. Казанокі, М. Вершиніна, Ю. Кабанова проведено аналіз використання технологій маніпулювання масовою свідомістю в мережі Інтернет.

Значний вплив феномена інформаційної війни на глобальні політичні процеси, багатоаспектність та постійний розвиток засобів ведення інформаційного протистояння зумовлюють увагу до даної проблематики. Відповідно метою даної статті є розкриття сутності та особливостей застосування технологій маніпуляції масовою свідомістю як механізму ведення інформаційної війни, а також аналіз основних технологій маніпулятивного впливу на політичну поведінку.

Маніпулювання суспільною свідомістю задля досягнення політичних цілей застосовується давно, проте з появою нових засобів масової комунікації психологічні технології значно змінили оточуюче середовище й таким чином маніпуляції вийшли на новий якісний рівень. Використання таких технологій стало невід'ємною частиною військового, політичного, інформаційного протистояння.

Для розуміння сутності зазначеного явища необхідно розкрити поняття «маніпулювання». Як зазначається в «Політологічному енциклопедичному словнику», маніпулювання політичне «являє собою систему засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість з метою нав'язування певних ідей, цінностей; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку задля спрямування їх у заданому напрямку»¹. З точки зору соціологічного підходу, маніпуляція тлумачиться як система способів соціально-психологічного впливу з метою зміни мислення й поведінки людей, формування певного способу життя, насадження стереотипів усупереч їх інтересам прихованими засобами². Таким чином, маніпулювання є цілеспрямованим впливом на людську свідомість для її підкорення та управління, реалізуючи задану мету.

У результаті суспільного розвитку інформація стала одним із найважливіших ресурсів сучасного світу. Доступ до неї став простим та швидким. Інформація стала продуктом, який створюється та продається. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології зробили її доступною в будь-якій частині світу, створили значний простір для поширення інформаційного продукту. Таким чином інформація набула всесвітнього масштабу та важливого значення для кожної людини. Використання її для впливу на свідомість людей стало ефективним засобом просування своїх ідей та цінностей, роблячи інформацію зброєю масового ураження. Особливе місце в даному процесі належить інформаційно-маніпулятивним технологіям. Як різновид політичних технологій, вони впливають на політичну поведінку та свідомість з метою ефективної організації та управління комунікацією між політичними суб'єктами і громадянами³.

Впливати на людину можна через маніпулювання емоціями, тобто використовуючи вплив на почуття та через маніпулювання інформацією, тобто надання потрібних для маніпулятора знань об'єкта. Маніпуляції не змушують до прямих дій, вони спрямовані на те, щоб мета маніпуляції стала власним бажанням за власним вибором об'єкта. Інформаційно-психологічний вплив відбувається приховано від об'єкта, особа не усвідомлює, що потрапляє під дію маніпуляції та вважає, що діє за власними переконаннями, проте її вміло до цього підводять, використовуючи цілий арсенал технологій впливу на свідомість, стимулюючи формування нових переконань, запитів, загроз, страхів, що не було раніше властиво об'єкту впливу.

В інформаційній війні використовуються різного роду тактики та технології, спрямовані для зміни, або підміни, сприйняття інформації, подій, явищ у зашифрованому повідомленні, вигідному для маніпулятора. Використовуючи канали комунікації, створюється інформаційний вплив, спрямований на те, щоб об'єкт сприйняв дану інформацію саме в тому контексті, в якому є потрібним для суб'єкта впливу. Засоби, що використовують для передачі інформації, можуть бути різноманітними — від Інтернету, телебачення до поширення чуток.

Інформаційна війна в сучасному дискурсі складається з двох повноправних частин. Перша — це технічна складова. Вона включає в себе механізми налагодження інформаційного впливу через засоби масової інформації, електронні джерела інформації, інших суб'єктів масової комунікації. Друга частина — змістова, яка включає в себе інформаційний контент, що безпосередньо впливає на масову свідомість. Розробка та поширення контенту, який повинен змінити ставлення до явища чи події — підкорити свідомість особи, спонукати її на дії, використовуючи часткову, викривлену, оціночну інформацію — є основним засобом ведення інформаційного протистояння в сучасних умовах.

При розробці та впровадженні технологій маніпулятивного впливу, важливим є дослідження складної системи соціальних відносин, в контексті яких реалізується зміна моделі поведінки. Оскільки від цих зв'язків залежить, наскільки технологія буде

ефективною при реалізації та масовою. Одним із найважливіших чинників для масовості технології є визначення параметру групового членства — наскільки люди асоціюють себе з конкретною групою, що є чинником їх об'єднання, наскільки поведінка членів групи впливає на індивідуальну мотивацію потрібної моделі поведінки. Важливим є також визначення конфліктних питань у суспільстві між соціальними, етнічними, релігійними групами; необхідність урахування структури влади, тобто визначення наскільки є вірогідним реалізація необхідної моделі поведінки за рахунок впливу владних суб'єктів та наскільки особа, що володіє владою, може ініціювати цю реалізацію; спільний ворог — наскільки цей образ здатний підтримувати необхідну поведінку об'єднання проти когось, що може проявлятися у діяльності не заради реалізації певної ідеї, чи за певну особу, а проти них (яскраво це можна спостерігати на українських виборах, коли люди голосують не «за» певного кандидата, а «проти» іншого кандидата)⁴.

При розробці та впровадженні технологій інформаційно-психологічного впливу останнім часом особливу увагу як каналам масової комунікації приділяється Інтернету та соціальним мережам. Інтернет як джерело інформації має більшу довіру, ніж телебачення, радіо, оскільки користувач може начебто самостійно фільтрувати інформацію для свого сприйняття, обирати контент, який хоче бачити. Соціальні мережі є наразі одними з розповсюджених каналів, що використовуються для впровадження маніпулятивних технологій, оскільки тут відсутня пряма цензура, кожен може висловлювати свої думки. На відміну від телебачення, комунікація є двосторонньою та може підключати аудиторію до обговорення новини, події, думки. Ненав'язливість повідомлень робить інформаційний вплив непоміченим користувачем за зовнішньою легкістю сприйняття інформації. Тому новітні технології впливу на масову свідомість реалізують саме через цей канал, як такий, що найефективніше забезпечує ведення інформаційних атак на суспільну свідомість.

Розповсюдженню технологією маніпулятивного впливу в Інтернет-мережі є створення «сенсаційної» інформації та її швид-

ке поширення. Інформаційний агресор створює повідомлення, яке може суперечити офіційній інформації; подає лише її частину з вигідними для маніпулятора зашифрованими повідомленнями; викривляє інформацію — під «гучними» заголовками запускається певний фальсифікат у популярних Інтернет-групах і поширюється через систему ботів та тих, хто повірив у нього. Таким чином, через спеціально створені так звані «фейки», що видають себе за справжніх користувачів соціальної мережі, набувається ефект масовості цієї інформації, тобто вона поширюється, підтримується та створює ефект суспільної думки. Оскільки людина є створінням соціальним, то вона орієнтується також і на думку інших людей при формуванні власної позиції. Тому людина, переглядаючи коментарі під Інтернет-дописом, сприймає реакцію більшості як істинну соціальну оцінку. За допомогою «фейків» може створюватись ефект всезагальності, що далеко не завжди може відповідати реальності.

Сучасні засоби відбору інформації в мережі Інтернет дозволяють абсорбувати інформацію відповідно до уподобань користувача: останній бачить інформацію, що може його зацікавити, орієнтуючись на попередні запити в Інтернет мережі. Так підбирається цільова аудиторія, яка, з великою вірогідністю, зацікавиться запропонованою інформацією та повірить у неї. Спеціально створена інформація прагне спонукати людину до дії або змінити її уподобання, переконання, ставлення до певного явища, підмінити цінності — людина читаючи цю інформацію та сприймаючи її за істину, ретранслюючи її стає об'єктом впливу маніпулятора.

Важливість та значення інформаційно-психологічних засобів впливу в мережі Інтернет на формування політичної поведінки та політичний процес визнано передовими країнами світу. Тому в контексті ведення інформаційної війни в Китаї, КНДР, Російській Федерації, США, Великій Британії та інших країнах світу створені великі кібернетичні центри, призначені як для ведення інформаційної війни в Інтернет мережі, так і для її протистояння⁵.

Технології маніпулювання масовою свідомістю, що застосовуються при веденні інформаційного протистояння, існує велика кількість. Так, одним зі способів маніпулювання інформацією

може бути «висмикування» фраз чи слів із певного контексту. Реалізується шляхом виокремлення частини фрази, думки із загального контексту, внаслідок чого вона набуває нового змісту, який є вигідним маніпулятору. «Висмикування» може бути й відносно певних фактів, виокремлення реального факту з контексту інших, що зумовлюють його, та подача в частковому викривленому варіанті.

Інший прийом, що активно використовується, — є «перебільшення». Даний прийом використовує висмикнуті частини фактів, інформації із загального контексту та на їх основі вибудовує оціночні твердження з перебільшенням їх реального значення та важливості. Використання «перебільшення» є ефективним для надання незначним подіям великої значущості, таким чином перекриваючи більш важливу новину. Метод активно використовувався в російських засобах масової інформації під час Революції Гідності та на початку гібридної агресії на території України, при висвітленні подій протестів. Російські ЗМІ обирали певні частини з фактів про події на Майдані та на основі цих одиночних випадків формувалось начебто беззаперечне логічне твердження негативного характеру, перебільшувався їх вплив на сам характер протестів. у подальшому це перейшло в критику української влади, коли одиночні проблеми та труднощі подаються як факт системного непрофесіоналізму влади, а певні політико-управлінські рішення розглядаються як такі, що спрямованні на цілеспрямоване погіршення життя та на знищення українського населення.

Формування соціальних міфів відбувається шляхом впровадження штучно створених уявлень про соціально-політичні явища та дані в конкретних образах та уявленнях, що не було піддано раціональному аналізу. Людина в своєму житті звикла послуговуватись шаблонами для асоціювання одного об'єкта з іншим, для його оцінки та визначення важливості для себе, і ця здатність активно використовується маніпуляторами через «навішування ярликів», коли для дискредитації та несприйняття аудиторією доводів, ідей, інформації, дій від певної особи їй «навішується ярлик» та переносяться його негативні характеристики на дії особи чи групи осіб. Під час інформаційної війни Російської

Федерації з Україною російські ЗМІ вигадали великий асортимент «ярликів»: «хунта» стосовно української влади після Революції Гідності, не дивлячись, що під цим поняття розуміється захоплення влади військовими; «фашисти», «бандерівці», «радикали», «націоналісти», «укропи» та інші «ярлики», що, маніпулюючи поняттями, надавали негативних якостей особам, які були патріотично налаштовані та діяли в національних інтересах⁶.

Поширення чуток є одним із найбільш результативних засобів впровадження в суспільство необхідної інформації при інформаційному голоді. Чутки, як форма міжособистісної комунікації, спрямовані на формування почуття страху, апатії, тривоги перед потенційною загрозою. Залякана людина більш схильна піддаватися маніпулюванню та користується не так раціональним, скільки емоційним сприйняттям. Це робить людину вразливою, схильною до необдуманих вчинків, адже деформується сприйняття справжньої реальності⁷.

Метод «проблема-реакція-рішення» застосовується тоді, коли необхідно викликати бажання у людей до вирішення проблеми, складної ситуації швидким засобом, і не завжди демократичним шляхом⁸. При інформаційному протистоянні маніпулятор-агресор запускає інформацію, створюючи проблему, яка негативно впливає, чи в подальшому може впливати, на суспільство. Певна реакція в середовищі громадськості викликається з тим, щоб сформувався суспільний запит на вирішення проблеми якнайшвидше. Через деякий час маніпулятор пропонує її швидке рішення, яке подається як єдино можливе при даній ситуації шляхом та засобами, що є вигідні для нього. Таким чином, відбувається спонукання частини суспільства до дій, що можуть суперечити інтересам держави чи самої громадськості.

Доволі поширеним в інформаційних війнах є застосування технологій, що знижують довіру до політичних інститутів і, як результат, спричинюють нестабільність у суспільстві, що може проявлятися у протистоянні між різними соціальними, етнічними, релігійними групами, революціях, повстаннях проти правлячої еліти або її окремих суб'єктів. Реалізується ця технологія шляхом залучення лідерів громадської думки, якими можуть

бути представники опозиційних політичних сил, експерти, громадські активісти, культурні діячі — ними акцентується увага на невдачах, скептичній, не завжди виправданій оцінці діяльності органів державної влади, критика порядку денного політичних інститутів, подається інформація поверхово та викривлено для емоційного сприйняття аудиторією та впливу на її політичну поведінку. Таким чином, відбувається сприйняття не самого факту, а суб'єктивного оціночного судження певної особи або групи осіб, що користуються повагою, певною довірою у певній частині суспільства. Відбувається формування громадської думки, основу якої становить негативне сприйняття діяльності політичних інститутів, втрата віри суспільства у зміни та розвиток. Внаслідок цього правляча політична еліта втрачає мандат довіри громадян, що може призводити до політичних криз, нестабільності в суспільстві, політичної апатії та абсентеїзму. Варто зазначити, що дана технологія є ефективною в країнах з невисоким рівнем політичної культури, з не до кінця сформованим та розвинутиим громадянським суспільством. Така ситуація може бути використана маніпуляторами для тиску на владу з метою прийняття нею політичних рішень, які є шкідливими, невігідними для держави.

В інформаційній війні часто застосовуються технології, спрямовані на провокування розбрату всередині країни та порушення єдності суспільства, що унеможливорює його консолідацію, об'єднання для вирішення спільних цілей та завдань. Піднімаються для обговорення питання, які не є нагальними для вирішення, проте конфліктними всередині суспільства. Таким чином формується суперечливі вимоги до державної влади, чим збільшуються соціальні протиріччя та конфліктність у суспільстві, розвиток яких може призводити до громадського протистояння, сепаратистських настроїв та використання їх суб'єктом, який здійснює маніпулятивну кампанію. У розділеному суспільстві легше здійснювати маніпулятивний вплив та досягати високого рівня керуваності, проводячи інформаційно-психологічну діяльність, змушуючи частину суспільства діяти у вигідному для маніпулятора напрямку, проти державних чи своїх власних інтересів.

Отже, інформаційна війна ставить за мету підпорядкувати думки і волю громадян протилежної сторони для просування своїх політичних цілей, перешкоджаючи противнику виконання власних. Застосовуються методи маніпулятивного впливу задля модифікації цінностей, переконань, світосприйняття, формування страхів та шаблонного мислення, спрямовуючи їх у деструктивному напрямку, вигідному для суб'єкта впливу. Глобальний інформаційний простір зробив інформацію ефективним інструментом впливу на масову свідомість, завдаючи значного удару національній безпеці країни, проти якої ведеться інформаційна війна. Використання маніпулятивних технологій є одним з основних засобів реалізації завдань інформаційної війни. Різноманітний арсенал подачі й обробки інформації дозволяє охоплювати велику за кількістю аудиторію, впливати як на все суспільство, так і на його частину, на різні соціальні групи та прошарки суспільства. Особливістю маніпулятивних технологій у контексті ведення інформаційного протистояння є їх системний характер. Методи обробки, подачі та поширення інформації із зашифрованим повідомленням для досягнення політичної переваги над супротивником складають комплекс засобів поступового впливу на масову свідомість для підготовки об'єктів впливу до визначеної мети — зіграти вирішальну роль у необхідний момент. У контексті ведення інформаційної війни Росією проти України необхідно перешкоджати маніпулятивним технологіям противника, вдосконалювати систему протидії інформаційно-психологічним впливам як важливий елемент забезпечення національної безпеки.

1. *Політологічний* енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. С. 321. 2. *Соціологія*: словник термінів та понять / за ред. Є. А. Біленького, М.А. Козловець. Київ: Кондор, 2006. С. 165. 3. *Рибак І. В.* Інформаційно-комунікативні виміри сучасного політичного маніпулювання // *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки.* Київ, 2012. Вип. 57. С. 566. 4. *Почепцов Г. Г.* Новые подходы в теории информационных войн: британская модель. URL: <https://psyfactor.org/psyops/infowar26.htm> 5. *Панарин И. Н.* СМИ, пропаганда и информа-

ционные войны. Москва: Поколение, 2012. С. 55. 6. *Почепцов Г. Г.* Символическая система, стоящая за российскими пропагандистскими операциями. URL: <http://hvylya.net/analytics/society/georgiyepocheptsov-simvolicheskaya-sistemastoyashhaya-za-rossiyskimipropagandistskimi-operatsiyami.html>. 7. *Саєнко О. Г.* Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія. Хмельницький, 2015. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11 8. *Chomsky N.* 10 strategies of manipulation by the media. URL: <https://parisis.files.wordpress.com/2011/01/noam-chomsky.pdf>

***Kalinichenko Bogdan.* Specifics of use of handling technologies in the information wars**

The article considers features of handling technologies in the information space, their influence on public opinion and political behavior. Manipulation is analyzed as a tool of reference information and a way to influence on mass consciousness to achieve political advantage over the enemy. Disclosed value manipulation means psychological influence in the context of globalization and informatization of modern society.

With the development of information technology, information warfare has come to a new level, become more effective than usual, because it does not require human casualties and allows you to manage the social consciousness, achieving your intentions. Manipulation of social consciousness for the achievement of political goals has been used for a long time, but with the advent of new media, psychological technologies have significantly changed the environment and thus the manipulations have entered a new level of quality. The use of such technologies has become an integral part of the military, political, and information confrontation. In the information warfare, various tactics and technologies are used to change, or substitution, perception of information, events, events in an encrypted message, beneficial to the manipulator. Using communication channels creates an informational influence aimed at the object perceiving this information exactly in the context in which it is necessary for the subject of influence. The means used to convey information can be varied — from the Internet, television to the spread of rumors.

There are a large number of techniques for manipulating mass consciousness, used in conducting an information conflict. So, one of the ways to manipulate information can be «pulling out» phrases or words from a particular context. «Removing» can also be relatively specific facts, the separation of the actual fact from the context of others, which predetermine it, and the submission in a partially distorted version. Another active technique is the «exaggeration». This technique uses the highlighted part of the facts, the information from the general context and, based on them, builds evaluative statements with an exaggeration of their real

significance and importance. The formation of social myths occurs through the introduction of artificially created ideas about socio-political phenomena and data in concrete images and notions that have not been subjected to rational analysis. A person in his life is accustomed to using patterns for the association of one object with another, for his assessment and determination of importance for himself, and this ability is actively used by manipulators through the «hanging labels». The spread of rumors is one of the most effective means of introducing into society the necessary information during an information hunger. In the information war, technologies are often used to spark domestic discord and violate the unity of society, which makes it impossible to consolidate, unite in order to solve common goals and objectives.

The global information space has made the information an effective instrument of influence on the mass consciousness, causing a significant impact on the national security of the country against which the information war is being conducted. In the context of conducting an information war against Russia against Ukraine, it is necessary to prevent enemy manipulative technologies, to improve the system of countering information and psychological influences as an important element of ensuring national security.

Keywords: manipulation technology, information and psychological impact, information, consciousness, public opinion, information war.

УДК 321.01+340.1

О. В. КУКУРУЗ

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИКИ І ПРАВА: ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА

Розглянуто розуміння поняття «взаємодія» у дослідженнях різних наук (філософії, соціології, політології, правознавства, державного управління). Розкрито сутність понять «політика» і «право»; з'ясовано значення інформації у взаємодії політики і права. Визначено, що взаємодія політики і права здійснюється через їх суб'єктів, відбувається в обговореннях, консультаціях, переговорах, відзначається взаємовпливом і обміном інформацією між їх учасниками, і врешті призводить до зміни поглядів і поведінки суб'єктів, а також змісту політики і права.

© КУКУРУЗ Оксана Володимирівна — кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України